

Karol MOTYL

Transakcyjne pozycje życiowe uczniów i studentów – próba charakterystyki z wykorzystaniem teorii analizy transakcyjnej

Słowa kluczowe: analiza transakcyjna, pozycje życiowe, teoria rozwoju psychospołecznego Erika Eriksona, szkoła średnia, uniwersytet.

Celem artykułu jest charakterystyka transakcyjnych pozycji życiowych studentów pedagogiki pierwszego stopnia z dwóch ośrodków akademickich w Polsce: Częstochowy i Poznania, oraz zestawienie ich z transakcyjnymi pozycjami życiowymi uczniów jednego z liceów ogólnokształcących w województwie łódzkim. Aby to osiągnąć, wykorzystuję założenia teorii analizy transakcyjnej.

Aby móc dokonać interpretacji wyników, najpierw skupię się na teorii naukowej, na fundamencie której osadzone są badania.

Podstawowe założenia analizy transakcyjnej zostały nakreślone przez Erica Berne'a, który oparł tę teorię naukową na czterech składnikach (z których każdy następny opiera się na poprzednich). Są to¹:

- 1) analiza strukturalna,
- 2) analiza transakcji,
- 3) analiza strukturalizacji czasu,
- 4) analiza skryptu.

Z punktu widzenia problematyki tekstu, charakterystykę podstaw teoretycznych badań ograniczę tylko do jednego z aspektów teorii skryptu, czyli do przyjmowania przez jednostkę jednej z czterech pozycji życiowych.

E. Berne wyraził pogląd, że małe dziecko, na początku procesu tworzenia skryptu, posiada już pewne przekonania na temat siebie i innych. Przekonania te

¹ I. Stewart, *Developing Transactional Analysis Counselling*, London – Thousand Oaks – New Delhi 1996, s. 4.

(mogące się zmienić bądź pozostać z dzieckiem przez resztę życia) można określić w prosty sposób w czterech punktach:

- 1) jestem OK,
- 2) nie jestem OK,
- 3) jesteś OK,
- 4) nie jesteś OK.

Umieszczając je we wszystkich możliwych (logicznych) kombinacjach, otrzymamy cztery postawy wobec siebie i innych²:

- 1) Ja jestem OK – Ty jesteś OK,
- 2) Ja nie jestem OK – Ty jesteś OK,
- 3) Ja jestem OK – Ty nie jesteś OK,
- 4) Ja nie jestem OK – Ty nie jesteś OK.

Innymi słowy, E. Berne sugeruje, że skrypt opiera się na jednej z czterech powyższych pozycji³. Według Thomasa Anthony'ego Harrisa już na początku życia dziecko przybiera postawę „Ja nie jestem OK – Ty jesteś OK”, ponieważ inni się nim opiekują, pielęgnują je, zapewniają zaspokojenie wszystkich najważniejszych potrzeb (łącznie z potrzebą bezpieczeństwa), a więc są OK. Natomiast samo dziecko – będące niejako w fazie anomii – samo nie jest w stanie poradzić sobie w otaczającej rzeczywistości, więc nie jest OK⁴. Można zatem wywnioskować, że pozycja życiowa kształtuje się na podstawie docierających od innych ludzi różnorodnych bodźców. Może to być kontakt fizyczny, np. dotyk (podanie ręki na powitanie, poklepanie po ramieniu w celu pocieszenia). Może on również przybierać charakter symboliczny, wyrażony słowem, gestem, spojrzeniem lub innym działaniem. Takie rzeczywiste bądź symboliczne działania, dające człowiekowi pewność, że jest dostrzegany przez innych, określa się pojęciem strouków⁵. Termin ten (nazywany także głaskiem) oznacza elementarny przejaw dostrzeżenia czy zauważenia drugiego człowieka i może mieć charakter pozytywny lub negatywny, a także warunkowy lub bezwarunkowy. Inaczej mówiąc, strouk to jednostka interpersonalnego rozpoznania i forma wsparcia, jakiego człowiek udziela innym i jakie on sam od innych otrzymuje. Jest aktem uznania obecności i bycia zauważonym przez innych ludzi⁶.

Otrzymywane jakichkolwiek znaków rozpoznania, nawet negatywnych, jest zawsze lepsze niż ich zupełny brak. Dzieje się tak, gdyż nawet powiedzenie komuś „Nie lubię cię” jest formą dostrzeżenia tejże osoby, natomiast jeśli nie wysyłamy żadnych strouków i traktujemy kogoś tak, jakby nie istniał, wywołujemy

² I. Stewart, V. Joines, *Transactional Analysis Today. A New Introduction to Transactional Analysis*, Lifespace Publishing, Nottingham-Chapel Hill 2003, s. 117–118.

³ E. Berne, *Transactional Analysis in Psychotherapy. A systematic Individual and Social Psychiatry*, London 2001, s. 116–127; I. Stewart, dz. cyt., s. 8.

⁴ T. Harris, *Ja jestem OK – ty jesteś OK. Praktyczny przewodnik po analizie transakcyjnej*, Poznań 2009, s. 65–72.

⁵ M. James, D. Jongeward, *Narodzić się, by wygrać. Analiza transakcyjna na co dzień*, Poznań 1994, s. 72–86.

⁶ J. Jagieła, *Słownik analizy transakcyjnej*, Częstochowa 2012.

w nim o wiele gorsze emocje. Przy dostatecznie długim trwaniu takiego zamierzonego niedostrzegania drugiego człowieka może on doznać różnych dolegliwości psychicznych i fizycznych⁷.

W zależności od otrzymywanych we wczesnym dzieciństwie znaków rozpoznania (strouków), kształtują się pod ich wpływem odpowiednie pozycje życiowe, czyli głęboko zakorzenione przekonania o wartości samego siebie i innych⁸. Niekiedy określa się je mianem pozycji – podstawowych bądź egzystencjalnych. Stanowią one o postrzeganiu siebie i innych osób, lecz oznacza to więcej niż opinię na temat zachowania. Z chwilą, gdy dziecko przyjmuje jedną z pozycji życiowych, jest prawdopodobne, że to na niej będzie budować całą resztę swojego skryptu⁹. Skoro omawiane pozycje różnicują to, jaki reprezentujemy pogląd na życie, jak postrzegamy siebie i innych, a co za tym idzie, jak toczy się nasze życie, należy dokonać ich charakterystyki¹⁰.

Pozycja *Ja jestem OK – Ty jesteś OK* to mocna i zdrowa postawa Wygrywającego¹¹, odzwierciedlająca zarówno akceptację siebie, wysoką samoocenę, wiarę we własne możliwości, jak i szacunek, sympatię i zaufanie do drugiego człowieka. Jest uznawana za jedyną „zdrową” pozycję, ponieważ pozwala ona konstruktywnie i asertywnie rozwiązywać problemy oraz budować satysfakcjonujące bliskie relacje z ludźmi¹². Jest to najlepsza pozycja, jaką można przyjąć w codziennym życiu, a której człowiek uczy się w najwcześniejszym okresie życia¹³. Nacechowana jest bezwarunkową akceptacją innych, co jest fundamentem do autonomii oraz tworzenia związków, które są zrównoważone i satysfakcjonujące. Jednakże postawa ta nie oznacza, że należy tolerować wszystko, co robią inni ludzie, lecz bezwarunkowo zaakceptować wartość swoją i innych¹⁴.

Pozycja *Ja nie jestem OK – Ty jesteś OK* jest postawą bezradnej depresyjnej osoby¹⁵ i oznacza niską samoocenę, wyższe wartościowanie innych niż siebie, gotowość do podporządkowania się i uległości, reagowania bardziej na cudze niż własne potrzeby¹⁶. Osoby takie nieustannie szukają u innych potwierdzenia

⁷ R. Rogoll, *Aby być sobą. Wprowadzenie do analizy transakcyjnej*, Warszawa 1989, s. 45.

⁸ I. Stewart, dz. cyt., s. 8.

⁹ I. Stewart, V. Joines, dz. cyt., s. 117–118.

¹⁰ T. Tilney, *Dictionary of Transactional Analysis*, London 2001, s. 68.

¹¹ R. Rogoll, dz. cyt., s. 48; Wygrywający – skrypt samodzielnego i autonomicznego człowieka, który nie potrzebuje w zasadzie zachęty i specjalnych działań wspierających jego zachowanie. Można go opisać jako osobę, która wypełnia swój kontrakt ze światem i samym sobą. Ktoś taki decyduje się czegoś dokonać, mówi, że zobowiązał się to zrobić, i osiąga zamierzony cel. Wygrywający wyznacza sobie samodzielnie cel, wykorzystując efekty programowania rodzicielskiego (por. E. Berne, *Dzień dobry... i co dalej?*, Poznań 2008).

¹² D. Pankowska, *Nauczyciel w perspektywie analizy transakcyjnej*, Lublin 2001, s. 65.

¹³ E. Berne, *Dzień dobry...*, s. 110.

¹⁴ T. Tilney, dz. cyt., s. 68.

¹⁵ R. Rogoll, dz. cyt., s. 48–49.

¹⁶ D. Pankowska, *Nauczyciel w perspektywie analizy transakcyjnej*, Lublin 2001, s. 65.

swojej wartości oraz akceptacji¹⁷. Najogólniej oznacza skłonność do samoponiżania i można ją określić hasłami „Gdyby tylko” i „Powinienem być”¹⁸.

Pozycja *Ja jestem OK – Ty nie jesteś OK* to postawa zaburzona¹⁹, która polega na poczuciu wyższości wobec drugiego człowieka, deprecjonowaniu jego wartości, przyznawaniu sobie prawa do instrumentalnego traktowania i wykorzystywania innych dla własnych korzyści czy przyzwoleniu na dominację i agresję²⁰. Osoba taka jest krytyczna i nieufna w stosunku do innych, ale daje sobie prawo do wglądu w to, co robią. Jest to postawa charakterystyczna dla zaburzeń paranoidalnych, choć wielu ludzi czasem przejawia tę postawę²¹.

Pozycja *Ja nie jestem OK – Ty nie jesteś OK* to katastroficzna postawa absolutnego Przegrywającego²² i jest uznawana za pozycję „udaremniającą”. Człowiek przyjmujący tę postawę jest skłonny zarówno do destrukcji, jak i autodestrukcji, nie widzi pozytywnych stron ani w sobie, ani w innych ludziach, a życie wydaje mu się bezsensowne i bezwartościowe²³. Jest to pozycja, która czasem jest podstawą poważnych zaburzeń psychicznych, choć pojawia się także czasem u relatywnie zdrowych ludzi²⁴.

Pierwsza z prezentowanych pozycji życiowych (*Ja jestem OK – Ty jesteś OK*) oparta jest na myśleniu, wierze i działaniu. W przeciwieństwie do trzech kolejnych postaw, które stawiają pytanie – dlaczego?, pierwsza formułuje pytanie – dlaczego nie?²⁵. Skoro ta postawa jest jedyną zdrową i mocną postawą, pojawia się tutaj pojęcie „OKness”, czyli stanu bycia w pozycji *Ja jestem OK – Ty jesteś OK*²⁶. Idea „OK-ności” ma fundamentalne znaczenie dla analizy transakcyjnej i można ją opisać jako sposób patrzenia na świat przez różne okna (każda pozycja życiowa to inne okno na świat)²⁷. Graficzną interpretacją tej idei jest

¹⁷ T. Tilney, dz. cyt., s. 68.

¹⁸ E. Berne, *Dzień dobry...*, s. 111.

¹⁹ R. Rogoll, dz. cyt., s. 48–49.

²⁰ D. Pankowska, dz. cyt., s. 65–66.

²¹ T. Tilney, dz. cyt., s. 68.

²² R. Rogoll, dz. cyt., s. 48–49; Przegrywający – skrypt człowieka, który nie potrafi siebie właściwie oceniać. Jego Dorosły jest niedostatecznie wykształcony lub skontaminowany przez Rodzica lub Dziecko (Rodzic wyznacza mało realne i często bezsensowne cele; Dziecko musi być posłuszne Rodzicowi), a dominujący Rodzic Kontrolujący wymusza posłuszeństwo na Dziecku Przystosowanym (co wywołuje w Dziecku uczucia lęku i obawy przed niewykonaniem zadania lub poczucie mniejszej wartości, depresję, złość czy nienawiść). Przegrywający często mają nieprawidłowe oceny. Nie potrafią samodzielnie podejmować decyzji życiowych. Natomiast niekiedy w tłumie czują się pewnie, toteż mogą sprawiać wrażenie silnych (por. E. Berne, *Dzień dobry...*).

²³ D. Pankowska, dz. cyt., s. 65–66.

²⁴ T. Tilney, dz. cyt., s. 68.

²⁵ T. Harris, dz. cyt., s. 84–85.

²⁶ T. Tilney, dz. cyt., s. 82.

²⁷ G. Barrow, T. Newton, *Walking the Talk. How transactional analysis is improving behaviour and raising self-esteem*, London 2004, s. 3.

opracowany przez Franklina Ernsta *OK Corral*, czyli sposób prezentacji czterech pozycji życiowych (każdej odpowiada jedna z ćwiartek). Człowiek odwiedza wszystkie ćwiartki (patrzy na siebie i innych przez wszystkie okna), ale każdy ma swoją uprzywilejowaną pozycję życiową, w której spędza większość swojego czasu (okno, przez które patrzy na siebie i otaczających ludzi zdecydowanie najdłużej)²⁸. Każdej ćwiartce (każdemu oknu) przypisany jest inny rodzaj interakcji społecznych (operacji)²⁹.

Ty jesteś OK		
Ja nie jestem OK	Operacje: Uciec Pozycja życiowa: Ja nie jestem OK – Ty jesteś OK	Operacje: Działać Pozycja życiowa: Ja jestem OK – Ty jesteś OK
	Operacje: Tkwić Pozycja życiowa: Ja nie jestem OK – Ty nie jesteś OK	Operacje: Pozbyć się Pozycja życiowa: Ja jestem OK – Ty nie jesteś OK
Ty nie jesteś OK		Ja jestem OK

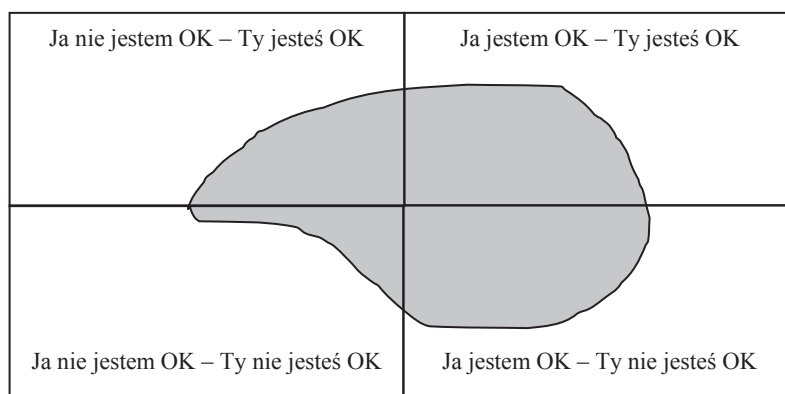
Ryc. 1. OK Corral: Siatka tego, co się dzieje (opracowanie własne za: T. Tilney, dz. cyt., s. 81)

Ja to było napisane powyżej, człowiek w ciągu relatywnie krótkiego czasu (dzień, tydzień, miesiąc) odwiedza wszystkie ćwiartki (przyjmuje wszystkie pozycje życiowe), jednak jest jedna, która będzie dla niego charakterystyczna, w której będzie spędzał najwięcej swojego życia. W celu zdiagnozowania takiej dominującej pozycji życiowej pomocny jest corralogram – wykres, który wskazuje czas spędzony w każdej z czterech pozycji życiowych w ciągu danego okresu (zazwyczaj dnia). Obszar objęty w każdej ćwiartce wskazuje część czasu spędzonego w tej pozycji³⁰. Przykładowy wykres tego typu znajduje się poniżej:

²⁸ T. Tilney, dz. cyt., s. 81–82.

²⁹ D. Pankowska, dz. cyt., s. 66.

³⁰ T. Tilney, dz. cyt., s. 20.

Ryc. 2. Corralogram. Powierzchnia zarysowana w każdej ćwiartce wskazuje część dnia spędzonego w danej pozycji życiowej (opracowanie własne za: T. Tilney, dz. cyt., s. 20)

Po krótkim opisie transakcyjnych pozycji życiowych chciałbym przejść do charakterystyki grupy badanych i procedury badawczej.

W badaniach udział wzięło 346 osób, w tym 107 studentów Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 147 studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz 92 uczniów liceum ogólnokształcącego w małym mieście. Struktura płci przedstawia się następująco: w badaniu udział wzięło 75 mężczyzn i 271 kobiet. Badania prowadzone były od stycznia do marca 2016 roku za pośrednictwem Internetu – narzędzie badawcze w formie zmodyfikowanej Skali Postaw Transakcyjnych³¹ umieszczono na platformie on-line, a link do niej rozsyłany był uczniom i studentom.

W badaniu wykorzystano dane z metryki (płeć, szkoła/uczelnia, klasa/rok, kierunek studiów) oraz dane uzyskane za pomocą zmodyfikowanej wersji Skali Postaw Transakcyjnych (autorem skali będącej podstawą do modyfikacji jest Grzegorz Rak)³². Zmodyfikowane narzędzie składa się z 24 stwierdzeń umieszczonych na 5-stopniowej skali Likerta. Na pozycje kwestionariusza składają się cztery podskale: Ja jestem OK – Ty jesteś OK, Ja nie jestem OK – Ty jesteś OK, Ja jestem OK – Ty nie jesteś OK, Ja nie jestem OK – Ty nie jesteś OK. Rzetelność mierzona metodą Alfa Cronbacha dla każdej podskali wyniosła odpowiednio: 0,75; 0,81; 0,71; 0,75, co przy założeniu, że narzędzie jest rzetelne, jeśli $\alpha > 0,7$, dopuszcza możliwość wykorzystania kwestionariusza do badań naukowych.

Analiza wyników badań dotyczących pozycji życiowych w trzech różnych ośrodkach (Poznań, Częstochowa, małe miasto w województwie łódzkim) wy-

³¹ J. Jagieła, *Analiza Transakcyjna w teorii i praktyce pedagogicznej*, Częstochowa 1997, s. 195–196.

³² Tamże, s. 195–196.

kazała, że licealiści w porównaniu z innymi grupami wykazują się w znacznie mniejszym stopniu przejawianiem postawy *Ja jestem OK – Ty jesteś OK* oraz *Ja nie jestem OK – Ty nie jesteś OK*. Natomiast, co ciekawe, nie zauważa się znacznych różnic w pozycjach życiowych studentów UAM i AJD, a uwagę może kierować relatywnie wyższy wynik w pozycji *Ja jestem nie OK – Ty jesteś OK* u studentów UAM niż u studentów AJD. Szczegółowe dane przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Średnie arytmetyczne przejawianych postaw transakcyjnych w badanych grupach i ogółem

	LO	AJD	UAM	Ogółem
Ja+ Ty+	0,35	0,79	0,72	0,62
Ja– Ty+	0,10	–0,17	0,02	–0,02
Ja+ Ty–	0,16	–0,10	–0,06	0,00
Ja– Ty–	–0,12	–0,48	–0,54	–0,38

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

W przypadku analizy pozycji życiowych w oparciu o płeć respondentów zauważalna jest tendencja do przejawiania w większym stopniu postawy *Ja jestem OK – Ty nie jesteś OK* we wszystkich badanych grupach mężczyzn (wskaźnik w tym przypadku jest zawsze dodatni). Natomiast u wszystkich badanych grup kobiet postawa *Ja jestem OK – Ty nie jesteś OK* jest znacznie niższa (średnia arytmetyczna wskaźników tej postawy jest ujemna dla każdej grupy). Stąd można ostrożnie stwierdzić, że kobiety częściej przybierają postawę *nie jestem OK*, kiedy inni ludzie są dla nich OK. Potwierdza to także analiza postawy *Ja nie jestem OK – Ty jesteś OK*, którą w badaniach znacznie częściej przyjmują kobiety w stosunku do mężczyzn. Wyniki szczegółowe średnich arytmetycznych dla obu opisywanych grup zawiera tabela 2.

Tabela 2. Średnie arytmetyczne przejawianych postaw transakcyjnych przez kobiety i mężczyzn w badanych grupach i ogółem

	LO		AJD		UAM		Ogółem	
	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni
Ja+ Ty+	0,41	0,32	0,79	0,77	0,72	0,68	0,64	0,59
Ja– Ty+	0,24	0,02	–0,16	–0,22	0,02	0,06	0,03	–0,05
Ja+ Ty–	–0,13	0,31	–0,12	0,08	–0,08	0,46	–0,11	0,28
Ja– Ty–	–0,04	–0,17	–0,51	–0,18	–0,56	0,12	–0,37	–0,08

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

W przypadku trzeciej analizy pozycji życiowych – w oparciu o status respondentów (student lub uczeń) – oprócz już opisanej słabszej postawy *Ja jestem OK – Ty jesteś OK* oraz mocniejszej *Ja nie jestem OK – Ty nie jesteś OK*

u uczniów zauważalny jest także wyższy wskaźnik występowania dwóch pozostałych postaw transakcyjnych. Innymi słowy, uczniowie dość znacznie różnią się od studentów w kwestii przyjmowanej postawy życiowej. Szczegółowe dane przedstawia poniższa tabela:

Tabela 3. Średnie arytmetyczne przejawianych postaw transakcyjnych przez uczniów i studentów i ogółem

	Uczeń	Student	Ogółem
Ja+ Ty+	0,4	0,8	0,6
Ja- Ty+	0,1	-0,1	0,0
Ja+ Ty-	0,2	-0,1	0,0
Ja- Ty-	-0,1	-0,5	-0,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Podczas analizy wyników badań zaobserwowano trzy główne tendencje:

1. Studenci UAM w większym stopniu przejawiają postawy „destrukcyjne”, głównie Ja- Ty+, niż studenci AJD.
2. Licealiści charakteryzują się znacznie silniejszymi postawami destrukcyjnymi i znacznie słabszą postawą Ja+ Ty+ niż studenci.
3. Kobiety we wszystkich grupach wykazują znacznie słabszą postawę Ja+ Ty- w stosunku do badanych mężczyzn.

Wyjaśnienie pierwszej wskazanej tendencji może wiązać się z wielkością badanego ośrodka akademickiego. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza to duża uczelnia, jej jednostki mają swoją siedzibę w wielu miejscach miasta (są niejako rozsiane po Poznaniu), wielkość uczelni zwiększa anonimowość wśród studiujących osób, co może wywoływać uczucie bezradności oraz stwarzać większą potrzebę liczenia na pomoc innych. Opisana większa anomia studentów UAM może być powodem występowania pozycji *Ja nie jestem OK – Ty jesteś OK*, ponieważ u studentów, którzy nie działają samodzielnie, może dominować postawa *Ja nie jestem OK* (ponieważ nie umiem sobie poradzić), i kiedy muszą liczyć na pomoc innych ludzi, wykształcić się może przekonanie *Ty jesteś OK* (bo mi pomagasz). Przypominam, że badania dotyczą studentów pierwszego roku, czyli również nowicjuszy, którzy stawiają pierwsze kroki w akademickiej rzeczywistości.

Druga tendencja może mieć charakter rozwojowy. Zdaniem Erika Eriksona, okres adolescencji należy do najtrudniejszych etapów w całym życiu człowieka. Adolescent, wedle teorii rozwoju psychospołecznego, jest wtedy w piątej fazie. Kryzys, do jakiego wówczas dochodzi, przewyższa wszystkie inne związane z rozwojem w ciągu życia, a zadanie egzystencjalne często okazuje się ponad jego siły. Człowiekowi w tym wieku brak podstawowej ufności do świata. Adolescent – przepełniony wstydem i niepewnością – lęka się wyrażania własnej woli, czuje się winny, boi się kolejnych porażek, nie ma odwagi stawić czoła samo-

dzielnie wybranym przez siebie celom. Zadania rozwojowe nie muszą być przez niego w ogóle podjęte, dopóki wcześniej nie przepracuje on od nowa wielu kryzysów z przeszłości. Innym niebezpieczeństwem zagrażającym młodemu człowiekowi w okresie moratorium, które jest etapem pomiędzy byciem dzieckiem a byciem dorosłym, jest wytworzenie się tzw. negatywnej tożsamości (poczucie posiadania wielu potencjalnie złych lub bezwartościowych cech). Najbardziej rozpowszechnionym sposobem radzenia sobie ze swoją negatywną tożsamością jest projekcja tych złych cech na innych i może ona być przyczyną wielu patologicznych zjawisk³³. Ten brak zaufania do pluralistycznego świata (w którym trudno się odnaleźć) i nieufność w swoje możliwości, brak poczucia koherencji, liminalność, brak zawodu (brak wykształcenia), oczekiwanie na egzamin dojrzałości, wybór studiów – mogą być związane z silniej przejawianymi postawami destrukcyjnymi i znacznie słabszą postawą *Ja+ Ty+*.

Trzecia tendencja może mieć charakter społeczno-kulturowy, wynikać z faktu, że społeczeństwo patriarchalne dewaloryzuje kobiety. W badaniach Joanny Góźdz i Ewy Wysockiej, których przedmiotem były transakcyjne pozycje życiowe młodzieży licealnej, dostrzeżono tę samą prawidłowość – kobiety wykazały istotnie niższy poziom pozytywnej postawy wobec siebie, co może wskazywać kulturą determinację samooceny, związaną z waloryzacją płci³⁴.

Podsumowując, przedstawione analizy pochodzą z badań, które zrealizowane zostały niedawno, toteż w niniejszym artykule zaprezentowano tylko wstępne wyniki. W tekście nie przedstawiono wniosków statystycznie potwierdzonych, a jedynie pewne zauważone prawidłowości i tendencje. Z tego wynika, że trzeba sprawdzić kierunki poczynionych interpretacji, wykazać związki statystyczne i przeanalizować uzasadnienia wyników badań. Dlatego należy wskazać na potrzebę dalszych badań tego zjawiska.

Bibliografia

- Barrow G., Newton T., *Walking the Talk. How transactional analysis is improving behaviour and raising self-esteem*, London 2004.
- Berne E., *Dzień dobry... i co dalej?*, Poznań 2008.
- Berne E., *Transactional Analysis in Psychotherapy. A systematic Individual and Social Psychiatry*, London 2001.
- Erikson E., *Dopełniony cykl życia*, Poznań 2002.

³³ E. Erikson, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Poznań 1997, s. 272–278; tegoż, *Tożsamość a cykl życia*, Poznań 2004, s. 84–90; tegoż, *Dopełniony cykl życia*, Poznań 2002, s. 90–97; L. Witkowski, *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji E. Eriksona*, Toruń 2000, s. 138–141.

³⁴ J. Góźdz, E. Wysocka, *Postawy życiowe młodzieży licealnej i ich wybrane – społeczno-demograficzne – korelaty*, „Edukacyjna Analiza Transakcyjna” 2013, nr 2, s. 76–77.

- Erikson E., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Poznań 1997.
- Erikson E., *Tożsamość a cykl życia*, Poznań 2004.
- Gózdź J., Wysocka E., *Postawy życiowe młodzieży licealnej i ich wybrane – społeczno-demograficzne – korelaty*, „Edukacyjna Analiza Transakcyjna” 2013, nr 2.
- Harris T., *Ja jestem OK – ty jesteś OK. Praktyczny przewodnik po analizie transakcyjnej*, Poznań 2009.
- Jagiela J., *Analiza Transakcyjna w teorii i praktyce pedagogicznej*, Częstochowa 1997.
- Jagiela J., *Słownik analizy transakcyjnej*, Częstochowa 2012.
- James M., Jongeward D., *Narodzić się, by wygrać. Analiza transakcyjna na co dzień*, Poznań 1994.
- Pankowska D., *Nauczyciel w perspektywie analizy transakcyjnej*, Lublin 2001.
- Rogoll R., *Aby być sobą. Wprowadzenie do analizy transakcyjnej*, Warszawa 1989.
- Stewart I., *Developing Transactional Analysis Counselling*, London – Thousand Oaks – New Delhi 1996.
- Stewart I., Joines V., *Transactional Analysis Today. A New Introduction to Transactional Analysis*, Nottingham – Chapel Hill 2003.
- Tilney T., *Dictionary of Transactional Analysis*, London 2001.
- Witkowski L., *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji E. Eriksona*, Toruń 2000.

Transactional life positions of pupils and students. Attempt to characterize in terms of transactional analysis theory

Summary

The article describes the transactional life positions of pupils and students. The text characterizes existential attitudes (one of main elements transactional analysis theory) of three groups: students of the Adam Mickiewicz University in Poznań, students of Jan Długosz University in Częstochowa and pupils of one of secondary school in the Łódź region. The analyzed data are obtained on the basis of pilot research. To explanation is used the Erikson's stages of psychosocial development.

Keywords: transactional analysis, life positions, Erikson's stages of psychosocial development, secondary school, university.